

Posudek oponentky na disertační práci Jana Drahoňovského „Výkon trestu odnětí svobody z hlediska odsouzených mužů“

Práce předkládána v roce 2024 na Katedře sociologie

Jan Drahoňovský si pro svou disertační práci zvolil skvělé a málo probádané téma, ke kterému měl navíc přístup jako insider pracující přímo v terénu. V minulých 10 letech jsem oponovala více prací na téma vězeňství a tato podle mě patří k těm lepším.

V úvodu autor deklaruje své cíle jako „práce se zabývá tím, jak odsouzení muži rozumějí svému výkonu trestu odnětí svobody“. Práce je založena na konstruktivistickém přístupu. „Mým cílem není popsat objektivní procesy a struktury, nýbrž rekonstruovat, jak se aktuální výkon trestu odráží v myslích aktérů, pro něž je primárně určen“.

Tady mi vyzvaly první otázky.

Otázka 1: Je vězení primárně určeno lidem ve vězení, nebo plní hlavní funkce spíše vůči společnosti jako celku a lidem venku. To znamená udržuje status quo a odvádí pozornost od věcí, lidí a jevů, které společnost ohrožují daleko více.

Otázka 2:

Proč nás má zajímat, co se odehrává v myslích lidí, kteří jsou ve vězení? U výzkumného cíle a otázek bych uvítala preciznější sociologické zdůvodnění.

Otázky jsou pak znovu představeny na straně 115.

„Jak odsouzení rozumějí každodenní interakci se zaměstnanci věznice a s ostatními spoluodsouzenými?“

Jak se organizační struktura, procesy a instituce odrážejí v každodenním životě odsouzených a jak jim rozumějí?

Co odsouzení považují za hodnotné a které způsoby jednání schvalují?“

Úvodní část, která zprostředkovává teorii sociální konstrukce reality Bergera a Luckmana se nijak nevztahuje k samotnému tématu, což je škoda. Přála bych si vědět, jestli je to ve studiích vězeňství opomíjená či naopak frekventovaná perspektiva, proč ji autor zvolil, a jak obohacuje dosavadní sociologické či sociálně vědní poznání ke zvolenému tématu.

Kapitolu třetí, která dává přehled o dosavadních výzkumech vězeňství, považuji za velmi povedenou. Autor prokazuje znalost relevantních odborných zdrojů, které navíc dovede podat srozumitelně, záživně a systematicky. Velmi zajímavá mi připadala část o vězení v Polsku, právě zaměření na post-socialistické země, mohlo být potenciálně dobrým zacílením práce. Přišlo by mi vhodnější, kdyby autor ubral na klasice, a naopak rozšířil část věnovanou specificky post-socialistickému kontextu. V polských věznicích se objevuje speciální kategorie vězňů tzv. grypsmeni, kteří „stojí na vrcholu hierarchie, mluví tajným jazykem, drží se striktně rigidních pravidel, mají celou řadu verbálních i behaviorálních tabu a v jejich myšlení se projevuje celá řada magických prvků.“ To zní dost tajemně a mělo by být vysvětleno.

Goffman je podle Drahoňovského ve vztahu k vězeňství překonán (str. 21), týká se to zejména konceptu totální organizace. Zajímalo by mě, zda to je vlastní závěr autora, nebo se

jedná o převzaté tvrzení. Drahoňovský k tomu odkazuje na 6 zdrojů, ale chybí jakékoli zdůvodnění. Proč tato teorie neobstojí, co je v ní staré, co se změnilo? Bez odkazu na zdroj Drahoňovský píše, že Goffmanovo pojetí ani není zcela originální, je prý dosti pravděpodobné, že některé poznatky o chování vězňů převzal od Sykese. To je autorův postřeh nebo je to informace z jiného zdroje?

V přehledu kriminologické literatury chybí kritická teorie a Gerlinda Šmausová, což mě překvapilo, protože autorka podle mě jinak v české kriminologii zanechala silnou stopu.

Pátou kapitolu považuji také za velmi zajímavou, i když popisnou, shrnuje praktické aspekty vězeňství v Česku, a představuje samotnou věznici Rýnovice, oceňuji také část věnovanou architektuře věznic. Celkově si čtenář z kapitoly odnáší spousty konkrétních informací o českém vězeňství.

Metodologie a metoda

Kapitoly 6 a 7, tedy metodologie výzkumu a realizace výzkumu, jsou nejspíš těžištěm práce. Zde mám řadu výtek ke struktuře. Metodologická část je hlavně přehledem metodologické literatury o možných přístupech k analýze, validizace a etice, místo aby se soustředila na vlastní výzkum a jednotlivé kroky a dilemata, které jej provázely.

V části věnované etice výzkumu se autor příliš věnuje etickému kodexu Americké psychologické asociace, místo toho, aby se zaměřoval na konkrétní etická dilemata, kterým čelil při vlastním zkoumání. Například hrála jeho pozice psychologa roli v tom, jak s ním muži mluvili? Hezká a detailní mi připadala část, kde autor popisuje konkrétní průběh rozhovoru, v jaké místnosti, v jakém rozložení, jak mužům nabízel kávu, jak ji odmítli, jak ji nabízel znovu.

Autor píše, že „někteří účastníci se drželi více zpátky a vypovídali spíše politicky korektně“. Dále konstatuje, že „věznice je organizace, která je striktně mocensky strukturovaná“. To mi připadá velmi podstatné, a právě této kategorii by se vyplatilo věnovat více pozornosti než například už zmiňovanému konstruktivismu.

Autor věnuje hodně prostoru představení svého výzkumného postupu i způsobu analýzy. Čtenářka, mohu-li mluvit za sebe, si z toho však ne nutně odnáší pečlivý a detailní obraz. Například až do strany 122 jsem si nebyla jistá, jakou konkrétní funkci autor ve vězení zastával. Naznačil, že je insider svého druhu, ale až zde se dozvídáme, že ve věznici pracoval jako psycholog.

Popis metody sběru dat a výběru respondentů se v práci objevuje třikrát. V kapitole 6.3.2. Zdroje dat, pak v 7.1. Získávání dat a pak ještě jednou 7. 3.2 Sběr dat. Takové ztrojení se mi nezdá funkční a repetitivnost je typická pro autorovo psaní obecně.

Analýza

Kapitola 7.2.2. Vytváření a revize témat se dá číst jen velmi těžko. Je to shrnutí procesu reflexivní tematické analýzy, ale je to příliš šablonovité, čtenář se v kategoriích topí. Tuto část bych zařadila jako přílohu. Témata bych chtěla představit spíš jen stručně nebo až rovnou v interpretaci, tedy s citacemi z rozhovorů.

V kapitole s názvem |Výsledky se jde opět k představeným k tématům, poté co už je jejich přehlídkou čtenář umocněn z předchozí části. V této části už jsou sice úryvky z rozhovorů, mnohdy moc zajímavé, ale při interpretaci se zdá být pro autora důležitější držet se nachystané struktury, než pozorně interpretovat a vysvětlovat, co v rozhovorech zaznělo. Analýza tak vyznívá repetitivně. Přitom zvolená témata jsou dobrá, kódy považují za relevantní. Některých aspektů tématu si autor překvapivě nevšimá, i když se v rozhovorech objevují dost silně. Je to například moc, čest, respekt nebo etnicita.

Do zásoby vědění podle mě patří také jazyk, v citacích je někdy patrný slang, autor ho nechá jen tak být, nijak detailně jazyk ve vězení nekommentuje.

Vyvarovala bych se termínu jako „kriminální nakaženost“. Pokud pojem autor využívá, měl by být víc vysvětlen. Je to ustálený a užívaný uznávaný pojem, jaké má zázemí?

Zaujaly mě pasáže dotýkající se právního povědomí lidí ve vězení. V příloze jsem si všimla, že některé rozhovory zahrnovaly zkušenost se soudy. To by mi připadalo hodně zajímavé a ráda bych o tom četla více.

Terminologie užívaná pro zaměstnance vězení stojí rovněž za komentář. Jedna z pozic, která má výrazný vliv na to, jak věznic fungují nese název vychovatel. Je to významné? Stejně tak se jiným zaměstnancům říká četníci. Vztah odsouzených k zaměstnancům je mnohdy dobrý a formují se mezi nimi různá spojení. Sama jsem měla při výzkumu mockrát dojem, že zaměstnanci jsou taky tak trošku zavření a jejich situace není od odsouzených zas tak moc odlišná. V jedné citaci respondent říká, že vychovatel má moc. Moc je v práci kupodivu velmi málo tematizována, objeví se skoro jen tehdy, když ji explicitně zmíní respondent. Ráda bych o tom četla víc, jaké hierarchie a s jakými reálnými důsledky pro život se ve vězení ustavují.

Řada podkapitol končí citací z rozhovoru, což je obvykle znak nepořádné analýzy, vždy by měla následovat vlastní interpretace.

Na straně 150 autor zmiňuje „impression-management“ a do závorky přidává rozuměj: předstírání, pozérství. Z věty mi není jasné, zda je to citace či parafráze nějakého zdroje. Vzhledem k tomu, že se autor dovolává i Goffmana a pojem impression management se u Goffmana objevuje, otázka k obhajobě zní, je pro Goffmana impression management předstíráním a pozérstvím?

Pro mě jako čtenářku bylo nesmírně cenné, že jsem mohla vidět přiložené přepisy rozhovorů, ty považuji skoro za jednu z nejcennějších částí práce. Po jejich přečtení jsem se taky nemohla ubránit tomu, že bych z nich bylo možné napsat úplně jinou práci. To je asi pochopitelné, byť se i v kvalitativním výzkumu mluví o reliabilitě, logicky různí lidé vidí v sesbíraném materiálu různé věci.

Při čtení rozhovorů jsem si všimla spousty témat, které autor nechal jen tak být. Například etnicita zůstává naprosto nevšimnuta, byť se zdá pro fungování vězení zcela ústřední. Neustálé vymezování se vůči Romům, ke kterým vězni referují jako k neandrtálcům, degešům, Papuáncům nebo feťákům.

Autor několikrát v textu označuje drogy za hodnotu. To mi nepřipadá přesné. Hodnotou je svoboda nebo pracovitost, ale droga podle mě těžko. Droga může být pro lidi spojena s hodnotami, může to být prostředek k vydělání peněz (když drogy distribuují), užívání drog může být vnímání jako nabývání svobody nebo autenticity, to jsou hodnoty, ale droga sama

podle mě ne. Nikdo by neřekl, „pervitin je pro mě důležitý, cením si ho, nebo alkohol je pro mě důležitý a cením si ho“.

Jazykově je práce na dobré úrovni. Formálně je práce nedotažená. Obsah nesedí se stranami v textu, graficky je práce tzv. rozjetá, k čemuž došlo, jak autor píše, při změně formátu. Znesnadňuje to čtení, ale ve výsledku mi to tak nevadí.

Celkově práce představuje unikátní počín, a to jak na poli přehledu dosavadní literatury a existujících výzkumů, tak na poli vlastního empirického výzkumu, kdy autor nasbíral fascinující a cenný materiál. Výtky mám zejména ke struktuře práce a interpretaci rozhovorů.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako prospěl.

V Brně dne 26.1. 2024

doc. PhDr. Kateřina Nedbálková, Ph.D.